

MUSİQİNİN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ МУЗЫКИ
METHODS OF TEACHING MUSIC

UOT 372.878

MUSİQİ DİLİNİN XÜSUSİYYƏTİ**Zemfira Səlim qızı Sultanova***Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin baş müəllimi***ORCID:** 0009-0000-3964-9788<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v23.i2.28>**E-mail:** fyuzat2020@gmail.com***Açar sözlər:** mədəniyyət, musiqi, inkişaf, incəsənət, psixologiya****Ключевые слова:** культура, музыка, развитие, искусство, психология****Key words:** culture, music, development, art, psychology*

Müasir musiqi pedaqogikasının əsas vəzifələrindən biri insanların yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq musiqi əsərlərinin təsir imkanlarını dərinlən tədqiq edib öyrənməkdir.

Qarşıya çıxan vəzifələrdən biri də insanlarda musiqi zövqünü inkişaf etdirmək, onlarda milli musiqiyə, peşəkar musiqiyə həvəs və maraq oyatmaqdır.

Görkəmli Azərbaycan filosofu M.F. Axundzadə çox düzgün olaraq qeyd edir ki, musiqi insanın əqli inkişafında böyük əhəmiyyətə malikdir. Məhz buna görə də böyük mütəfəkkir geniş kütlələrin musiqi ilə daha yaxın olmasına, ondan mənəvi qida almalarına çalışırdı. Ümumiyyətlə, M.F. Axundzadə ümumtəhsil fənləri sistemində musiqiyə böyük qiymət verir, onun təlim-tərbiyəvi rolunu göstərirdi. Musiqi sənətinin sirlərinə bələd olan insan, ixtisasından asılı olmayaraq, incə bədii zövq sahibi və əsl ziyalı kimi cəmiyyətdə daim yüksək rəğbət, qazanır, Musiqi fikir, hiss və duyğuların ifadə vasitəsidir. Musiqinin ifadə vasitələrinin seçimi əsərin xarakterini şərtləndirir, onun dinləyicilərə bağışladığı təsiri müəyyənləşdirir. Hər bir incəsənət növünün öz dili vardır. Musiqinin dili spesifik xüsusiyyətlərdən ibarətdir. Həmin dilə yiyələnmək üçün kifayət qədər bilik əldə etmək vacibdir. Musiqi dilinin ən mühüm və əh çox yadda qalan tərkib hissəsi melodiya. **Melodiya musiqi əsərinin aşladığı fikri aydın ifadə edən, yüksəklik və uzunluq baxımından müxtəlif olan səslərin ardıcılığıdır.** Melodiya musiqinin dirəyidir. Hər hansı bir musiqi əsərini xatırlamaq istəyəndə insan ilk növbədə onun melodiyasını yada salmağa çalışır. Lakin təkə melodiya əsər barədə tam, dolğun təsəvvür yarada bilmir. Çünki, melodiya çox vaxt harmoniya, yəni bir neçə həmahəng səsin birləşməsi ilə müşayiət olunur. Harmoniya melodiyanı sanki işıqlandırır, onun daha rəngarəng, zəngin səslənməsinə səbəb olur.

Musiqi əsərinin bağışladığı təsir **t e m b r 1 ə r d ə n** də xeyli dərəcədə asılıdır. Tembr səsin keyfiyyətini, çalarını müəyyənləşdirir. Eyni melodiyanı müxtəlif alətlərdə ifa etsək, onun xarakteri, yaratdığı təəssürat qətiyyəən eyni olmayacaq Məsələn, skripkanın incə, zərif ahəngi melodiyanın lirik səslənməsinə, trubanın gur səsi onun çağırış, fəal xarakterinə səbəb olur. Tembr musiqinin ifadəliliyini şərtləndirən mühüm amillərdən biridir.

Ritm də musiqi dilinin ayrılmaz hissəsidir. Melodiyanı təşkil edən səslər səslənmə müddəti

nöqteyi-nəzərindən eyni deyil. Müxtəlif ölçülü səslərin qarşılıqlı münasibəti ritm adlanır. Ritmin əhəmiyyətini dərk etmək üçün hər hansı məşhur əsərin melodiyasını olduğu kimi deyil, bərabər uzunluğu olan səslərlə oxumaq kifayətdir. Musiqi bu cür dəyişilmiş halda ifa olunduqda nəinki öz gözəlliyinin mənasını itirir, hətta onu tanımaq belə müşkül olur.

Musiqinin ritmi ilə sıx əlaqədə olan daha bir ifadə vasitəsi də var ki, **o metrdir**. Musiqidə ağır və zəif səslərin, növbələşməsinə metr deyilir. Metr anlayışını aydın dərk etmək üçün marş və vals rəqsinə müraciət edək. “Bir-iki., bir- . iki” - bu ölçü marşın sanki təbiətindən irəli gəlir. “Bir-iki-üç, bir-iki-üç” - valsı ifadə edən rəqqaslar məhz bu saya müvafiq; “hərəkət edirlər. Hər iki halda “bir” sayı ilə üst-üstə düşən səs daha ağır, vurğulu, başqa səslər isə zəif və asılı kimi qavranılır. Metr musiqinin nəbzi, döyünən ürəyidir. Ritmin bütün incəlikləri, xırdalıqları dəqiq metr çərçivəsində baş verir.

Melodiyanı təşkil edən səslər heç də bərabər hüquqlu deyil. Bəzən açıq-aşkar hiss olunur ki, musiqi cümləsinin sonu qeyri-sabit səslənir və musiqinin inkişafı davam etdirilib sona çatdırılmalıdır. Beləliklə, hər melodiyanın inkişafında sabit və qeyri-sabit səslər növbələşir. Onların qarşılıqlı münasibəti musiqinin məqam əsasını təşkil edir. Musiqi, mədəniyyətinin çoxəsrlik tarixində müxtəlif məqamlar meydana çıxmışdır. Lakin klassik musiqi iki əsas məqama istinad edir major və minora. Gümrah, nikbin əhval ruhiyyəli əsərlər əsasən majorda, kədərli, qəm-qüssəli, faciəvi musiqi əsərləri isə minorda bəstələnir. Azərbaycan musiqisində özünəməxsus məqam sistemi mövcuddur ki, onun əsasını yeddi qurum rast, Şur, segah, çahargah, bayatı-şiraz, şüştər və. humayun təşkil edir. Azərbaycan məqamlarının adları eyni adlı muğamlardan götürülmüşdür. Hər məqam fərdi quruluşu z ilə, eləcə də müəyyən əhval-ruhiyyə ilə-fərqlənir. Üzeyir bəy Hacıbəyli yazdığı “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” kitabında məqamların belə bir təsnifatını, əhval-ruhiyyəsini qələmə alır: “Belə ki, rast - qürur və cəsarət; çahargah - ehtiras və həyəcan; şur - lirik; segah - sevgi, məhəbbət: bayatı-şiraz, şüştər - qəm; humayın - daha dərin kədər hisslərini ifadə edir. (1; 9).

Musiqinin ifadə vasitələrini tanımaq, onları seçib ayırmaq əsərin daha dolğun, mükəmməl qavranılmasına imkan yaradır. Musiqi dilinin bu kimi incəliklərini ümumtəhsil məktəblərində işləyən musiqi müəllimləri şagirdlərə düzgün, gözəl nümunələr vasitəsilə çatdırma bilməlidirlər.

Musiqi dinlənilməsi prosesində müəllim sözünün böyük əhəmiyyəti vardır. Belə ki, yaxşı təşkil edilmiş giriş söhbəti dinlənilən əsərin asanlıqla qavranılmasına səbəb olur. Dinləniləcək musiqin əsərini məktəblilər üçün iki yolla səsləndirmək olur: texniki vəsaitdən istifadə etməklə və ya müəllimin ifasında. Bir sıra müəllimlərin fikrincə, ibtidai siniflərdə dinlənilən musiqinin müəllimin öz ifasında səslənməsi daha əhəmiyyətlidir. Bu bir növ, müəllim və məktəblilər arasında sanki əlaqənin yaranmasına səbəb olur. Müəllim məktəblilərə musiqi dili ilə müraciət edir və sonra bu dilin sirrlərini açıqlayır. Bunun böyük əhəmiyyəti vardır: məktəblilər musiqini dinləməklə bərabər, qarşılarında canlı ifanı görürlər.

Rus bəstəkarı D.V. Kabalevski musiqi proqramının girişində belə bir fikir söyləmişdir: “Müəllimin canlı ifası vacib şərtlərdən biridir, onu heç bir texniki vasitə əvəz edə bilməz. Texniki vasitələr yalnız müəllimin ifasına əlavə ola bilər. Bunun vacibliyi ondan ibarətdir ki: birinci, canlı ifa sinifdə emosional atmosfer yaradır; ikinci, canlı ifa zamanı müəllim əsərin istədiyi yerini təkrar-təkrar ifa edə bilər, lazım olan yerdə ifanı saxlayar, əsərin əvvəlinə qayıda bilər və s.; üçüncü, alətlə çala bilən müəllim (eləcə də oxuyan) məktəblilərə gözəl bir nümunədir”. (2; 28-29).

Aydın məsələdir ki, müəllim dinlənən musiqi əsərini nə qədər yaxşı çalışsa yaxud oxuyursa və o əsər barədə düzgün, inandırıcı söhbət aparırsa, məktəblilər həmin musiqinin materialının daha yaxşı mənimsəyirlər. Müşahidələr göstərir ki, musiqi dinləmə mərhələsində yalnız maqnitofondan istifadə olunduqda məktəblilər musiqi əsərlərinə az maraq göstərirlər. Müəllim bir neçə dərsdə musiqini öz ifasında səsləndirdikdən sonra maqnitofondan istifadə etsə, daha yaxşıdır. Eyni bir musiqi əsərinin müxtəlif musiqi alətlərində səsləndirilməsi də məktəblilərin musiqi dinləməsinə marağı artırır.

Musiqi əsərlərinin ifa olunması-dinləmə mərhələsinin ən vacib anıdır. Burada pedaqoji ustalığının böyük əhəmiyyəti vardır. Müəllim musiqi dinlənilməsini elə təşkil etməlidir ki, məktəblilərdə musiqini yadda saxlamaqla və başa düşməklə bərabər ifa prosesində həmin musiqi ilə yaşaya bilsinlər. Dinləmə mərhələsinin müvəffəqiyyətli olması üçün müəllim əvvəlcədən musiqi əsəri ətrafında müəyyən əhval-ruhiyyə yaratmalıdır: həmin musiqi əsəri haqqında söhbətlər etməli, onun yaranması ilə əlaqədar müəyyən faktlardan danışmalıdır.

Musiqi dərslərində dinlənən musiqi əsərləri müxtəlif xarakterli olduqda məktəblilər onları yaxşı qavrayırlar. Təcrübə göstərir ki, lirik, qəmli musiqidən şad əhval-ruhiyyəli musiqiyə doğru keçid edildikdə məktəblilərdə musiqi əsərlərinin qavranılması asanlaşır. Dinləmə mərhələsində müəllimin bütün işi ifa olunan əsərin mənimsənilməsinə və yadda saxlanılmasına yönəlməlidir. Əgər musiqi müəllimi bunu əldə edə bilmişsə, deməli, o, öz məqsədinə nail olmuşdur.

Musiqi əsərləri uşaqlar tərəfindən düzgün qiymətləndirilməlidir. “Emosional-hissin və həqiqi qiymətləndirmənin bir-birinə uyğun gəlməsi musiqi-estetik tərbiyənin əsas problemlərindən biridir. Məhz bu problemin həlli aşağı keyfiyyəti musiqi əsərini yüksək səviyyəli əsərlərdən ayırd etmək qabiliyyətini inkişaf etdirə bilər” (3; 20)

Musiqi zövqünün tərbiyəsində düzgün təşkil olunmuş musiqi-əşitmə böyük rol oynaya bilər. Məlumdur ki, musiqi fəaliyyətinin bünövrəsini qavrama prosesi təşkil edir. Müxtəlif üslublarda və janrlarda yaradılmış klassik musiqi nümunələri, xalq musiqisi musiqi zövqünün, musiqi dünyagörüşünün inkişafını əsaslı surətdə genişləndirir. “Musiqi qavrama qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün müəllimin qarşısında iki əsas məşələ durur: uşaqlara musiqiyə diqqətlə və əlaqəli surətdə qulaq asmağı və qavramağı öyrətməli; b) musiqi əsərini bütövlükdə qavramağı öyrətməli”. (4; 80).

İ.V.Artemyeva musiqi qavrama işinin vəzifəsini iki istiqamətdə göstərir:

1. Musiqi “baqajının” toplusu – bir çox müəlliflərlə, müxtəlif əsərlərlə tanışlıq.
2. Əsas musiqi ifadə vasitələrinin dərk edilməsi, musiqi anlayışlarının və musiqi terminlərinin mənimsənilməsi. (5; 180).

Aydın məsələdir ki, dinlənilmə üçün bədii cəhətdən keyfiyyətli əsərlər seçilməlidir. Məktəblərdə uşaqların yaşına, onların mənimsəmə bacarığına uyğun, forma və məzmunca gözəl əsərlər səslənməlidir. Yalnız belə bir repertuarın təşkili məktəblilərin musiqi zövqünü inkişaf etdirə bilər.

Estetik hissin inkişafında təbiətin də rolu böyükdür. O, gözəlliyi hiss etməyi fəallaşdırır və təəssüratı zənginləşdirir.

Estetik tərbiyə, musiqiyə məhəbbət hissinin inkişafı ilə sıx bağlıdır. Təbiidir ki, məhəbbət yaxşı musiqiyə, bədii dəyəri olan musiqiyə olmalıdır.

Problemin aktuallığı. Musiqi mədəniyyətinin mənimsənilmə prosesində musiqiyə tələbat şəxsiyyətin inkişafı səviyyəsini xarakterizə edir.

Problemin elmi yeniliyi. Musiqi müəllimi ixtisasını seçən hər bir kəs musiqi maraqları və yaradıcılıq xüsusiyyətlərini daima təkmilləşdirərək inkişaf etdirilməlidir. Bu sənət cəmiyyətlə, onun mədəniyyəti və ideologiyası ilə sıx bağlı olaraq dəyişir, yeniləşir.

Problemin praktik əhəmiyyət və tətbiqi. Musiqi təliminin məqsədinin psixoloji əsaslandırılması şagirdin musiqi təcrübəsinin inkişafına, incəsənətə münasibətin yaranmasına və bütövlükdə şagirdin musiqi aləminə münasibətinə öz müsbət təsirini göstərir.

Ədəbiyyat

1. Гаджибеков У. Основы азербайджанской народной музыки. Баку, 1957, с.9.
2. Программа по музыке для общеобразовательных школ 1-3 классы. Под редакцией Д.Кабалевского, Москва, 1977, с.28-29.
3. Rəcəbov O., Miriyeva İ. Musiqi və mənəvi tərbiyə. Bakı: Maarif, 1995, s.20.
4. Rəcəbov O. Ümumtəhsil məktəblərində musiqi tədrisi metodikası. Bakı: Şirvan, 2005, s.80.
5. Артемьева И. Слушание музыки. М., 1965, с.180.

З.С.Султанова

Особенность музыкального языка

Резюме

Систематическое получение знаний о музыке, формирование умений и навыков должны быть направлены прежде всего на развитие эмоциональной чувствительности, интереса детей к музыке. Особое значение имеет проблема заинтересованности в обучении музыке, которая также является одной из основных проблем общей педагогики.

Z.S. Sultanova

Feature of musical language

Summary

Systematic acquisition of knowledge about music, formation of skills and abilities should be aimed primarily at developing emotional sensitivity, children's interest in music. Of particular importance is the problem of interest in learning music, which is also one of the main problems of general pedagogy.

Redaksiyaya daxil olub: 18.04.2025